

Poznámky k výňatku z Listu o hluchoněmých

uveřejněnému novinářem *Trévouxského deníku*

Duben, 1751; čl. 42, str. 841

Na str. 842 *Deníku* čteme: „Autorovy vývody budou bezpochyby připadat příliš těžko pochopitelné pro široký okruh čtenářů. Po přečtení tohoto listu jich většina řekne: „Co nám z toho zůstává v mysli? Jaké stopy poznání a učenosti zanechají po sobě tyto abstraktní úvahy?“

Poznámka: Nepsal jsem pro široký okruh čtenářů. Stačilo mi, že jsem dostupný chápavosti autora *Krásných umění uvedených na jednotný princip*, novináře *Trévouxského deníku* a těch, kdo již poněkud pokročili ve studiu literatury a filozofie. Řekl jsem si: „Název mého listu je dvojsmyslný. Obracejí se jak na velký počet těch, kdo mluví a neslyší, tak na malý počet těch, kdo slyší a nemluví, i na nepatrný počet těch, kdo dovedou mluvit i slyšet, jimž je vlastně určen.“ A za souhlasu znalců bych mohl ještě poznamenat, že zeptá-li se po přečtení mého listu nějaký inteligent: „Jaké stopy poznání a učenosti zanechají po sobě tyto úvahy?“, bude si moci klidně odpovědět: „Ukázaly mi:¹

1. Jak se mohl vytvořit orální jazyk.
2. Že můj jazyk je plný inverzí, srovnáme-li jej se zvířecí mluvou.
3. Že k tomu, abychom náležitě pochopili, jak se orální jazyk vytvářel, bylo by vhodné studovat jazyk posunků.
4. Že poznání mluvy posunků předpokládá experimenty s pokusným hluchoněmým nebo rozhovory s hluchoněmým od narození.
5. Že nápad s pokusným hluchoněmým vede přirozeně ke zkoumání člověka rozděleného na tolik odlišných a oddělených bytostí, kolik má člověk smyslů, a k vyhledávání společných a individuálních představ každého smyslu.
6. Že jestliže k posouzení intonace určitého herce je nutno mu naslouchat, aniž ho vidíme, pak k náležitému posouzení jeho gestikulace je třeba ho pozorovat, aniž jej slyšíme.
7. Že existuje vznešeno posunků, jímž lze na jevišti dosáhnout stejně mohutného účinku jako řečí.
8. Že pořadí, jaké musí dodržovat posunky hluchoněmého od narození, ukazuje dosti spolehlivě, v jakém pořadí byly asi v minulosti posunky nahrazovány orálními znaky.
9. Že podle obtížnosti, s jakou se určité představy sdělují hluchoněmému od narození, lze mezi orálními znaky vyznačit ty, které byly vymyšleny nejdříve a které naposled.

¹ Opakuji zde proti své vůli, co jsem již řekl na konci svého listu. [*Pozn. Diderotova*].

10. Že znaky označující nevymezené úseky času patří k těm, jež byly vymyšleny na-
posled.

11. Že právě tím možno vysvětlit, proč některé jazyky leckteré časy nemají a v jiných
zase má jeden čas dvojí použití.

12. Že tyto zvláštnosti vedou k tomu, že v každém jazyce rozlišujeme tři různá
období: období zrodu, formace a dokonalosti.

13. Že v období formace jazyka nemůže duch spoutaný větnou skladbou řadit své
pojmy ve stejném sledu jako řecké a latinské periody. Z toho lze vyvozovat, že ať je ve
formovaném jazyce jakékoliv uspořádání větných členů, duch spisovatelův se řídí
slovořádem francouzské větné skladby; a protože francouzská syntax je nejjednodušší
ze všech, má zřejmě francouzština v tomto ohledu výhodu před řečtinou a latinou.

14. Že zavedení členu do všech jazyků a nemožnost mluvit, aniž máme několik
vjemů současně, nakonec potvrzují, že myšlenkový pochod řeckého a latinského spiso-
vatele se téměř neliší od myšlenkového pochodu našeho jazyka.

15. Že orální harmonie vznikla na přechodu z období formace jazyka k období jeho
dokonalosti.

16. Že je nutno zkoumat orální harmonii ve slovech a v souvětích a že právě ze souladu
obou těchto harmonií vyplývá básnický hieroglyf.

17. Že kvůli tomuto hieroglyfu je nesnadné porozumět každému vynikajícímu
básníkovi a že je téměř nemožné ho dobře přeložit.

18. Že každé napodobující umění má svůj hieroglyf; bylo mi to prokázáno poku-
sem srovnat hieroglyfy hudby, malířství a básnictví.“

Tohleto, odpoví patrně sobě samému inteligent, přinesly ty abstraktní úvahy, tyhle
stopy po sobě zanechaly. A to již něco znamená.

Na téže stránce deníku čteme: „Ale kdo nám bude moci zaručit, že v tom
nejsou paradoxy, ani nepodložené názory, ani nemístné kritiky?“

Poznámka: Je vůbec nějaká kniha, Trévouxský deník nevyjímaje, o níž by se nemohlo
říci: „Ale kdo nám zaručí, že v tom není ani paradox, ani nepodložené názory, ani
nemístné kritiky?“

Na následující stránce deníku čteme: „Takto budou uvažovat nebo přinejmenším
podezíravě se tázat někteří lidé, kteří jsou rádi, když v knize najdou snadno pochopitelné
charaktery, libují si v obrazech, líčeních, překvapivém nanášení barev, pros ě ve všem,
co uvádí do pohybu soukolí obrazotvornosti a citu.“

Poznámka: Lidé, kteří nechtou, aby se poučili, nebo kteří se chtějí poučit, ale nijak se
přitom nesnaží, patří právě k těm, které autor *Listu o hluchoněmých* netouží mít ani za
čtenáře, ani za soudce. Radí jim dokonce, aby zanechali Locka, Bayla, Platóna,
a vůbec každého díla souvisícího s přemýšlením a metafyzikou. Domnívá se, že spisovatel
splnil svůj úkol, když dovedl nasadit tón přiměřený tématu: existuje opravdu čtenář
se zdravým rozumem, kterého nad kapitolou z Locka o tom, jak se může slov zneužívat,
nebo nad listem o inverzích napadne volat po „obrazech, líčeních, překvapivém nanášení
barev a po tom, co nasazuje všechny hybné páky obrazotvornosti a citu“?

Na téže stránce deníku čteme dále: „Filozofové by neměli takto uvažovat. Musí
směle přistupovat k problematice inverzí. Máme nebo nemáme inverze v našem jazyce?
Nemysleme si, že je to gramatická otázka; tenhle problém se povznáší k nejsubtilnější
metafyzice, až k samému vzniku našich představ.“

Poznámka: Bylo by překvapující, kdyby tomu bylo jinak. Slova, z nichž se jazyk
skládá, jsou jen znaky pro naše představy; je možné říci něco filozofického o utvoření
jedněch, aniž se vrátíme ke vzniku druhých? Ale časový odstup není veliký; a bylo by
nesnadné najít dva bližší předměty filozofické spekulace, bezprostředněji a těsněji
navzájem spjaté, než je vznik představ a vymyšlení znaků, jež je mají zachycovat.
Otázka inverzí, stejně jako většina gramatických otázek, je tudíž spjata s nejsubtilnější
metafyzikou: odvolávám se na pana Du Marsais, který by nebyl býval předním z našich

gramatiků, kdyby nebyl jedním z našich nejlepších metafyziků. Jeho předností je aplikace metafyziky v gramatice.

Na str. 874 deníku čteme: „Autor zkoumá, jak bychom přirozeně řadili své myšlenky; a protože náš jazyk se tomuto pořadí nepodvoluje, dospívá k názoru, že se jedná o inverze, a to také dokazuje mluvou posunků, výkladem poněkud přerušovaným odbočkami. Musíme dokonce poznamenat, že mnoho čtenářů si na konci této stati položí otázku, zda tu pochopili všechny souvislosti, zda vůbec porozuměli, jak a čím potvrzují hluchoněmí, že v našem jazyce jsou inverze. Přesto však můžeme najít mnoho potěšení atd.“ Pokračuje se jakousi chvalořečí, o niž se autor dělí s otcem Castelem.

Poznámka: Jsou, opakují to znovu, čtenáři, které bych si mít nepřál a nikdy ani přát nebudu: píši jen pro ty, s nimiž bych si velice rád pohovořil. Obracím se ve svých dílech na filozofy; jiní lidé pro mne na světě téměř neexistují. Oněm čtenářům pak, kteří hledají věc, kterou mají před očima, říkám tohle poprvé a naposled, co s nimi musím mluvit.

Tážete se, jak mluva posunků souvisí s otázkou inverzí a jak potvrzují hluchoněmí, že jsou v našem jazyce inverze? Odpovídám vám, že hluchoněmý, ať již od narození, nebo pokusný, naznačuje uspořádáním svých posunků pořadí, jaké mají představy v animálním jazyce; že nám objasňuje, kdy byly posunky postupně nahrazovány orálními znaky; že nás naprosto nenechává na pochybách o tom, které znaky byly vymyšleny nejdříve a které naposled, a že tak z jeho sdělení získáváme nejpřesnější dosažitelné představy o prapůvodním pořadí slov a o někdejší větě, s níž nutno naši větu srovnávat, abychom věděli, zda máme inverze, nebo ne. Neboť dříve než vůbec proneseme nějaký úsudek o převráceném pořádku slov, musíme nezbytně vědět, co je to přirozený pořádek.

Na následující stránce deníku čteme, že „k náležitému porozumění *Listu* si musíme pamatovat, že *ustavovací pořádek*, *vědecký pořádek*, *didaktický pořádek* a *syntaktický pořádek* jsou synonyma“.

Poznámka: Kdo bude považovat všechny tyto výrazy za synonyma, vůbec *Listu* neporozumí. *Didaktický pořádek* není synonymem žádného z ostatních tří pojmů. *Syntaktický pořádek*, *ustavovací pořádek* a *vědecký pořádek* platí pro všechny jazyky. *Didaktický pořádek* je příznačný pro náš jazyk a pro ty jazyky, které prošly stejným vývojem. *Didaktický pořádek* je jen druh *syntaktického pořádku*. A tak by se dalo velmi správně říci: „*Pořádek naší větné skladby je didaktický.*“ Když už někdo chce vytýkat hnidy, musí se strefit naprosto přesně.

V deníku na straně 851 čteme: „Pasáž, ve které autor srovnává francouzský jazyk s řeckým, latinským, italským a anglickým jazykem, nedojde souhlasu tam, kde říká, že je nutno mluvit francouzsky ve společnosti a ve filozofických školách, kdežto řecky, latinsky a anglicky na kazatelkách a v divadlech.“ Novinář poznamenává, že „pro kazatelny, místo tak úctyhodné, je třeba zvolit jazyk objasňující nejvýstižněji práva rozumu, moudrosti a náboženství, zkrátka pravdy“.

Poznámka: Bezpochyby nebudou se mnou souhlasit ti chladní mluvkové, všichni ti bezvýznamní rétoři, kteří hlásají slovo boží Senekovým nebo Pliniovým tónem; ale dojdou souhlasu těch, kdo se domnívají, že skutečné kazatelské umění musí dojímát srdce a vyvolávat lítost a slzy a propouštět hříšníka vzrušeného, sklíčeného a ohromného? *Práva rozumu, moudrosti, náboženství a pravdy* jsou zajisté vznešená témata kazatelova; ale musí o nich vykládat ve chladných rozborech, pohrávat si s nimi v antitezích, zatěžovat je spoustou synonym a zatemňovat je strojenými výrazy, důmyslnými slovními obraty, mlhavými myšlenkami a akademickým pozlátkem? S chutí bych nazval toto kazatelství *rouhačským*. Však také v tomhle netkví výmluvnost Bourdalouova, Bossuetova, Mascaronova, La Ruova, Massillonova a tolika jiných, kteří použili všemožných prostředků k překonání těžkopádnosti a strojenosti didaktického jazyka vznešeností myšlenek, silou obrazů a jímavostí výrazů. Francouzský jazyk

se velice hodí k teologické disputaci, pro katechismus i pastýřský list; ale zda k projevu orálnímu, to je něco jiného.

Ostatně dovolávám se těch, kdo o tom vědí více než my, a ponechávám jim k rozhodnutí, který z dvou jazyků, z nichž jeden je svou povahou vyrovnaný a respektuje tradici, kdežto druhý je pestrý, bohatý, ohnivý, plný obrazů a inverzí, spíš pohne dušemi dřímajícími nad svými povinnostmi, spíš nažene zatvrzelým hříšníkům hrůzu z následků jejich těžkých provinění, líp zjeví vznešené pravdy a vykreslí hrdinské činy, zoškliví nepravost a vyličí půvaby ctnosti a spíš podá velká náboženská témata způsobem poučným a úderným, ale hlavně úderným, neboť na kazatelně není nejdůležitější poučit věřící o tom, co nevědí, ale pohnout je ke konání toho, co vědí.

Nepodotkneme nic ke dvěma výtkám na str. 852; neměli bychom téměř co dodat k novinářovým vlastním slovům. Raději rychleji dospějeme k důležitému místu jeho kritiky, k pasáži, jíž, jak nám oznamuje, *věnoval zvláštní pozornost*. Zde je doslova.

Na straně 854 deníku čteme:

„Každý zná tři krásné verše ze sedmnáctého zpěvu *Íliady*, v nichž si Aiás Diovi naříká na tmou zahalující Řeky.

*Zeῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἡέρος νῆας Ἀχαιῶν,
ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι·
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσον, ἐπεὶ νύ τοι εὖαδεν οὕτως·*

Boileau je překládá takto:

*Bože! Hned zaplaš noc, zrak je tmou oslepen,
a bojuj proti nám, teprv až vzejde den!*

Pan de La Motte se spokojí slovy;

Bože, jen vrať nám den; pak bojuj proti nám.

Jenomže autor zmíněného *Listu* říká, že ani Longínos, ani Boileau, ani La Motte Homérovu originálu neporozuměli; že tyto verše se mají přeložit takto:

Otče bohů a lidí, zažeň noc, která nám zakrývá oči; a protože jsi rozhodl, že náš zahubíš, zahub nás alespoň za bílého dne.

Že tu není žádné vyzývavosti vůči Diovi; že tu máme před sebou jedině hrdinu připraveného zemřít, je-li to vůle boží, hrdinu, který nežádá o jinou milost, než aby směl zemřít v boji.

Autor stvrzuje čím dále tím více svou myšlenku a zřejmě mu tato pasáž neobyčejně ležela na srdci. Pokládáme za svou povinnost přičinit k tomu následující poznámky:

1. Překlad, ježž zde uvádíme a který jsme právě ocitovali, je doslovný, přesný a vystihuje smysl Homérova originálu.

2. Je pravda, že v originálu tohoto velkého básníka nehovoří Aiás k Diovi vyzývavě. Eustathios v něm neviděl nic podobného a poznamenává pouze, že na základě slov „Zahub nás za bílého dne“ vzniklo přísloví znamenající „Mám-li zahynout, nechť zahynu alespoň méně krutým způsobem“.

3. Nutno odlišovat Longína od obou našich francouzských básníků, Boileaua a La Motta; Longínos, vezmeme-li v úvahu jen jeho a jeho vlastní text, podle mého mínění dobře pochopil Homérův smysl; a bylo by opravdu dosti překvapující domnívat se, že tomuto řeckému básníkovi rozumíme lépe, než mu rozuměl učenec mluvící týmž jazykem, který ho čítával po celý svůj život.

Tento rétor uvádí Homérovy verše a pak dodává: „Tohle je opravdu cit důstojný Aianta. Neprosí o život, to by byla příliš přízemní prosba pro takového hrdinu; ale

Aias Homérův

Aiás Longínův

když vidí, že v hluboké tmě je při vši srdnatosti bezmocný, jímá ho hněv; touží, aby se *hned* zase rozednilo, aby mohl skončit způsobem důstojným své velké udatnosti, i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus.

Takový je doslovný překlad tohoto místa. Nevyrozumíváme z něho, že by si Longínos vykládal Homérovu myšlenku nebo jeho verše jako nějakou vyzývavost. Slova *i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus* navazují na jinou pasáž v témž zpěvu *Íliady*, kde básník líčí, jak Zeus, vyzbrojený svým štítem a metající blesky, otrásá horou Ídou a děsí Řeky. Za těchto neblahých okolností se Aiás domnívá, že otec bohů sám vede střely Trójanů; a chápeme, že si tento hrdina v hluboké tmě sotva může přát utkat se s bohem, ale spíš touží uzříť denní světlo a skonat smrtí důstojnou své velké statečnosti, i kdyby měl být terčem Dioových blesků, *i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus*. Tyto myšlenky si nijak neodporují. Rek jako Aiás mohl doufat, že se mu naskytne příležitost k nějakému velkému činu, ještě než zahyne zasažen bleskem hněvného Dia rozhodnutého Řeky zahubit.

4. Boileau chápe básníkuv text v příliš širokém smyslu, když říká *i kdyby mu bylo souzeno utkat se s Diem*. Tohleto vypadá jako vyzývavost a v tom mu Longínos naprosto není vzorem. Ale toto příliš široké pojetí není tak zřejmé v překladu Homérova *hemistichu*. *Půlverš a bojuj proti nám* není myšlen vyzývavě, i když by bylo bývalo lépe vyjádřit myšlenku slovy *a znič nás, chceš-li jen*. Nemusíme nic dodávat k verši *La Motto*vu, který je snad ještě méně zdařilý než převod Boileauův.

Z toho všeho vyplývá, že jestliže oba naši francouzští básníci zaslouží celkově nebo částečně kritiku našeho spisovatele, Longínos alespoň ji nezasluhuje; a abychom se o tom přesvědčili, stačí si přečíst, co napsal.

Věrně jsem reprodukoval znění celé novinářovy pasáže o Longínovi, aniž jsem cokoli ubral na síle úsudku nebo na elegantním a přesném způsobu podání.

Poznámka: Novinář se zříká *La Motta* a *Boileaua*; bojuje jedině za Longína; a to, co uvádí v jeho prospěch, se omezuje na tato tvrzení:

1. Protože Longínos mluvil tímž jazykem jako Homér a četl tohoto básníka po celý život, rozumí mu zřejmě lépe než my.

2. V Boileauově překladu je náznak *vyzývavosti*, a v tom mu Longínos není vzorem; a vyjádření *i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus* a *i kdyby mu bylo souzeno utkat se s Diem* nejsou naprosto souznačná.

3. První vyjádření *i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus* se vztahuje k okolnostem, do nichž Homér zasadil svého hrdinu.

Na první námitku odpovídám, že Longínos mohl rozumět Homérovi daleko lépe než my, a přitom si mohl určité místo v *Íliadě* špatně vyložit.

Na druhou námitku odpovídám, že výraz *i kdyby mu bylo souzeno utkat se s Diem* a znění, jímž ho novinář nahrazuje, aby byl překlad přesnější a doslovnější — *i kdyby se měl proti němu postavit sám Zeus* — budou mně, a myslím i mnoha jiným, připadat souznačnými, dokud nám někdo nedokáže, že to synonyma nejsou. Budeme si i nadále myslit, že *postavil se proti mně v tomto boji* buď nic neznamená, anebo znamená *bylo mi souzeno se s ním utkat*. Poslední způsob vyjádření se mi zdá dokonce méně silný než druhý. Znamená jen *nejistotu*, kdežto ten druhý oznamuje *skutečnost*. Abychom měli dvě synonyma, bylo by nutno vyškrtnout *mu bylo souzeno* z Boileauovy věty; měli bychom potom: *i kdyby se měl utkat s Diem*, což by vystihovalo s krajní přesností *i kdyby se proti němu postavil sám Zeus*. Ale se slovesem *mu bylo souzeno* bychom vyloučili představu osudové nutnosti, pro niž hrdinu litujeme a která zmírňuje jeho řeč.

Ale pro křesťanského vojáka je Bůh tím, čím byl Zeus pro Aianta. Kdyby tedy některý z našich básníků vylíčil vojáka v téže situaci, jako je Aiás, a vložil mu do úst výrok: „Hospodine, vrať mi hned denní světlo, abych mohl v boji hledat důstojný konec, i kdyby ses měl proti mně postavit“, rád bych věděl, zdali by se toto oslovení nezdálo mému kritikovi bezbožné nebo vyzývavé.

Ale spíše ho poprosím, aby laskavě zapomněl na všechno, co bylo, a držel se jen toho, co bude.

Přejdu k jeho třetí námitce a dokáži mu, že v celé Longínově řeči není jediného slova, jež by se hodilo na situaci, ve které Homér zobrazuje svého hrdinu, a že celá rétorova parafráze je nesprávná.

Tak jsem přesvědčen o svých důvodech, že rozhodnutí sporu přenechávám jemu; ale necht' jej skutečně rozhodne; necht' mi řekne, že nemám pravdu, nic jiného na něm nežádám.

Začínám tím, že přistupuji na jeho překlad. Navíc připouštím, že Longínovy názory o Aiantovi jsou Homérovými názory o Aiantovi a že můžeme vložit řeč Longínova Aianta do úst Homérova Aianta. Neboť bude-li rétorova parafráze správná, bude jen podrobnějším vykreslením duše básníkovy hrdiny. Tohle tedy prý podle novinářova překladu Aiás řekl Diovi u Longína: „Veliký Bože, neprosím tě o život; nad takovou prosbu je Aiás povznesen. Ale jak se bránit? Jak při své srdnatosti překonat vlastní bezmocnost v té tmě, kterou jsi na nás seslal? Nech tedy hned se rozednít, abych mohl skonat způsobem důstojným své velké udatnosti, i kdyby ses měl proti mně postavit ty sám.“

1. Které city tvoří charakteristický ráz této řeči? Rozhořčení, pýcha, statečnost, bojechtivost, strach před skolem v temnotách a pohrdání životem. Jakým tónem by ji měl přednést ten, kdo by ji pronášel? Odhodlaným a důrazným. V jakém postoji? Hrdém a vznešeném. S jakou tváří? Rozhořčenou. S jakým držením hlavy? Vzprímeným. S jakým okem? Suchým. A pohledem? Sebevědomým. Odvolávám se na přední herce francouzského jeviště. Ten z nich, kterého by napadlo doprovázet nebo zakončit tuto řeč slzami, by rozesmál jak přízemí, tak i balkóny a lóže.

2. Jaké duševní hnutí má tato řeč vyvolat? Že by snad soucit? A obměkčíte boha, zvoláte-li na něho důrazně po delším, přímo chvastounském řečnění: Navrať mi tedy *hned* denní světlo, ať najdu v boji důstojný konec života, i kdyby ses měl proti mně postavit ty sám? Zejména to *hned* by bylo zřejmě velice příhodné!

Longínova řeč vložená Aiantovi do úst nedovoluje tedy ani hrdinovi, aby proléval slzy, ani Diovi, aby měl s Aiantem soucit; je to tedy jen neobratné rozvedení tří dojemných Homérových veršů. Dokazuje to čtvrtý verš:

ὥς φάτο· τὸν δὲ πατήρ ὀλοφύρατο δάκρυ χέοντα.

(To řekl a otci bohů a lidí se zželelo hrdiny prolévajícího slzy.)

Zde tedy máme hrdinu tonoucího v slzách a obměkčeného boha; dvě okolnosti, jež Longínova řeč z obrazu vylučovala. A nemyslete si, že tyto slzy jsou slzami vzteku: slzy vzteku nesluší ani Longínovu Aiantovi, neboť je sice rozhořčen, avšak nikoli rozzuřen; a vztek by sotva vyvolal Diův soucit.

Povšimněte si, že 1. bylo nutno oslabit Longínovo vypravování, aby je s jakousi pravděpodobností mohl vložit Aiantovi do úst; 2. že rychlý spád onoho *ὥς φάτο· τὸν δὲ πατήρ ὀλοφύρατο* neponechává žádný časový odstup mezi Aiantovou řečí a Diovým slitováním.

Ale když jsem vykreslil Aianta podle Longínovy parafráze, načrtnu jej podle tří Homérových veršů.

Homérův Aiás má pohled obrácený k nebi, slzy se mu řinou z očí, paže vyjadřují odevzdanou prosbu, mluví jíímavým a bolestným tónem; říká: Otče bohů a lidí, *Ζεῦ πάτερ*; zaplaš noc, která nás obklopuje, *δὸς ἰδέσθαι*; a zahub nás alespoň na světle, je-li tvou vůlí nás zahubit, *ἐπεὶ νύ τοι εὐαδεν οὕτως*.

Aiás se obrací na Dia, jako se my obracíváme na Boha v nejprostší a nejvznešenější ze všech modliteb. Proto otec bohů a lidí, poznamenává Homér, měl slitování se slzami, jež hrdina proléval. Všechny tyto obrazy spolu souvisejí; není tu již rozpor mezi

jednotlivými částmi obrazu: postoj, intonace, gesto, řeč, její účinek — všechno je v rovnováze.

Avšak, namítnete mi, lze u hrdiny tak zpupného, jako je Aiás, vůbec předpokládat nějaké zjihnutí? Bezpochyby lze. Šťastný básník, jemuž božský génius onu pravou chvíli vnukne! Bolest muže dojíhá více než bolest ženy; a bolest hrdinova je mnohem dojemnější než utrpení obyčejného člověka. Tassovi nebyl neznám tento zdroj vznešena; a zde máme jedno místo z *Osvobozeného Jeruzaléma*, které v ničem nezadá pasáži ze sedmnáctého zpěvu Homérovy básně.

Kdo by neznal Arganta? Každý ví, že vzorem tohoto Tassova hrdiny je Homérův Aiás. Jeruzaléma je dobyto. Při plenění města zpozoruje Tankréd Arganta obličného hordou nepřátel a připraveného zahynout rukou neznámých protivníků. Pospíchá přispět mu na pomoc; kryje ho svým štítem a vede ho za městské hradby, jako kdyby byla tato vznešená oběť vyhrazena jemu. Kráčejí kupředu, dorazí na místo; Tankréd si připraví zbroj; Argant, strašlivý Argant, nedbá nebezpečí ani života, upustí zbraně a obrátí zraky plné bolesti na zdi Jeruzaléma olizované plameny. „Nač myslíš?“ volá na něho Tankréd. „Snad na to, že nadešel okamžik tvé smrti? Na to je už příliš pozdě.“ -- „Myslím,“ odpovídá mu Argant, „na to, že je veta po této starobylé královně judských měst; že jsem ji nadarmo bránil a že ta hlava, kterou mi nebesa přisoudila, je bezpochyby příliš malou pomstou za všechnu tu krev, která tam byla prolita.“

... *Or qual pensier t'ha preso?
Pensi ch'è giunta l'ora a te prescritta?
S'antivedendo ciò timido stai,
E'l tuo timore intempestivo omai. —
— Penso, risponde, alla città del regno
Di Giudea antichissima regina,
Che vinta or cade; e indarno esser sostegno
Io procurai della fatal ruina.
E ch'è poca vendetta al mio disdegno
Il capo tuo, che'l cielo or mi destina. —
Tacque ...*

(... Smutný jal tě cit,
na smrt snad myslíš, cítíš péče hnět,
jak vyjdeš z pole, to-li rmoutí tebe,
pak jistě v nečas bázeň ti hrud' střebe.
A zamyšlený Argant odpovídá:
Na město myslím, kněžku Judy dávnou,
jež padne jistě a již darmo hlídá
má síla s oddaností neúnavnou.
Tvou hlavu za to nechť mi nebe přidá,
to odměnou a mstou je málo slavnou.
Zmlk ...)

Torquato Tasso, Osvobozený Jeruzalém, zpěv XIX, sloka IX, X, překlad Jaroslava Vrchlického

Avšak vraťme se k Longínovi a k novináři *Trévouxského deníku*. Právě jsme viděli, že Longínova parafráze se neshoduje s tím, co v Homérovi následuje po Aiantově řeči. Hned ukáží, že se shoduje ještě méně s tím, co ji předchází.

Patroklos je zabit. Bojuje se o jeho tělo. Athéna, která sestoupila z nebe, povzbuzuje Řeky. „Jakže!“ říká Meneláovi, „tělo Achilleova přítele budou požírat psi pod trojskými hradbami!“ Meneláos pocítí v sobě novou odvahu a nové síly. Vrhne se na Trójany; kopím probodne Podéta a zmocní se Patroklova těla. Odvléká je; ale Apollón v podobě Fainopa volá na Hektora: „Hektore, tvůj přítel Podés již není mezi

živými; Meneláos odvléká Patroklovo tělo, a ty prcháš!“ Hektór, přemožený bolestí a hanbou, se vrací, odkud přišel. Ale vzápětí Zeus, „ozbrojený svým štítem, metající blesky, otřásající svým hřměním celým horstvem Ídou, vyděsí Řeky a zahalí je tmou“.

Avšak bitva pokračuje: spousta Řeků byla sražena k zemi. Aiás si jasně uvědomil, že válečné štěstí se obrátilo, a volá na své nejbližší spolubojovníky: ὦ πόποι; Běda! Zeus přeje Trójanům. Vede jejich střely. Žádné jejich kopí, ani těch nejzbabělejších, se nemine cíle. Naše střely padají k zemi a zůstávají bez účinku. Naši přátelé se na nás ohromeně dívají jako na ztracené lidi. Ale pojďme; poradme se mezi sebou, jak učinit konec jejich válečnému pokřiku a zachránit Patroklovo tělo. Ach, škoda že neví Achilleus o osudu svého přítele! Ale nevidím nikoho, koho bych za ním poslal. Tma nás obklopuje ze všech stran. Otče bohů a lidí, Ζεῦ πάτερ, zaplaš noc, která nám zastírá oči, a zahub nás alespoň za světla, je-li tvou vůlí nás zahubit!“ To řekl; otec bohů a lidí byl dojat slzami, které se mu řinuly z očí, a rozednilo se.

Táži se nyní, je-li v řeči Longínova Aianta jen jediné slovo hodící se pro podobný případ; je-li v ní jen jediná okolnost, jíž by novinář mohl využít v rétorův prospěch; a zda není zřejmé, že Longínos, Despréaux a La Motte, strarající se jediné o celkový Aiantův charakter, nevěnovali vůbec pozornost shodám okolností, které ho pozměňovaly.

Když je nějaký cit opravdový, pak čím déle o něm uvažujeme, tím více se utvrzuje. Vzpomeňme si na Longínovu řeč: „Veliký Bože, neprosím tě o život; nad podobnou prosbu je Aiás povznesen“ atd. A řekněte mi, jak se Aiás zachová, jakmile se opět rozední; vždyť, máme-li věřit novináři, toužil po rozednění „jedině v naději, že se mu naskytne příležitost k nějakému velkému činu, ještě než zahyne blesky rozhněvaného Dia, rozhodnutého zahubit Řeky“? Zřejmě bude bojovat; bezpochyby se utká s Hektorem; pomstí za bílého dne řeckou krev, tak hojně prolitou v temnotách. Neboť lze očekávat něco jiného od citů, jež mu připisuje Longínos a podle něho i novinář?

Avšak Homérův Aiás nečiní nic podobného. Otáčí se kolem dokola; zpozoruje Meneláa; „Synu Diův,“ řekne mu, „vyhledej okamžitě Antilocha, ať donese Achilleovi osudnou zprávu.“

Meneláos uposlechně jen nerad; odcházeje volá na Aianta a Mériona; „Nezapomeňte, že Patroklos byl váš přítel;“ prochází vojskem; najde Antilocha a vyřídí mu vzkaz. Antilochos odchází; Meneláos ustanoví pro Antilochův oddíl nového velitele, vrací se a podává Aiantovi zprávu. „To stačí,“ odpovídá mu Telamónův syn. „Vzhůru, Mérione, a ty, Meneláe; chopte se Patroklova těla; a zatímco vy je budete odnášet, my budeme krýt váš ústup a odrážet nepřitele.“

Kdo nepozná z tohoto shrnutí, že hrdina myslí hlavně na Patroklovo tělo? Není jasné, že jeho slzy vyvolalo především zneuctění, které hrozilo Achilleovu příteli a jež mohlo padnout i na něho samého? Není jasné, že Aiás Longínův a Aiás Homérův se sobě vůbec nepodobají? Stejně jako básníkovy verše a rétorova parafráze? Stejně jako pocity Longínova hrdiny a chování hrdiny Homérova? Stejně jako bolestné výkřiky ὦ πόποι, prosebný tón modlitby a vzývání Ζεῦ πάτερ — Otče Die — a ona pýcha hraničící s drzostí a bezbožností, kterou Longínos obdařuje svého Aianta tak zřetelně, že to zmátlo i samotného Boileaua a po něm pana de La Motte?

Opakuji, že Longínův omyl je pro mne tak zřejmý, a doufám, že bude stejně očividný i pro ty, kdo čtou staré klasiky bez předpojatosti, že nechávám na novináři, aby naši při rozhodl; ale necht' skutečně rozhodne. Ještě jednou: nežádám, aby mi dokázal, že jsem se mýlil; žádám pouze, ať mi to řekne.

Rozepsal jsem se podrobněji o tomto místě, protože tím, že mě novinář upozorňoval, že je prozkoumal obzvláště pozorně, připomněl mi, že ona pasáž stojí za námahu. Ostatně vkus se na této výměně názorů nepodílí o nic méně než kritický důvtip; a byla to příležitost ukázat, kolik vznešených rysů dokázal vyjádřit Homér několika málo

verši, a předložit veřejnosti několik řádek eseje o způsobu tvorby starověkých autorů a také přečíst si jejich díla.

Na str. 860 novinářova *Deníku* čteme: „Autorova kritika řeči, přednesené panem abbém de Bernis ve Francouzské akademii, není stejně instruktivní.“

Poznámka: V dovětku k *Listu o hluchoněmých* se můžeme obeznámit s autorovým názorem na tuto nenáležitou kritiku. Vybízíme všechny, kdo posuzují díla druhých, aby si jej rychle prošli; najdou v něm vzor, jak se zachovat, až se někdy zmýlí.

Novinář dodává, že „řeč pana abbého de Bernis, která sklidila při předčítání neobyčejný potlesk, nebyla ještě uveřejněna, a že pokud jeho se týče, nehodlá jako Aiás bojovat v temnotách, na půdě, kterou nezná.“

Poznámka: To je velice moudré; ale přirovnání není přiléhavé. Nezdá se, že by v Homérovi Aiás bojoval ve tmě, pouze požadoval denní světlo, aby mohl bojovat. Nemělo se říkat: „Nehodláme jako Aiás bojovat v temnotách“ atd., nýbrž: „Požadujeme jako Aiás světlo, ať již abychom se bránili, nebo abychom bojovali.“ Vytýkám zde úplnou hnidu; novinář mi v tom byl vzorem.

Na straně 863 a poslední tohoto výňatku čteme konečně: „Náš spisovatel v nás vzbudil naději, že budeme-li umět používat svého jazyka, naše díla budou mít pro potomstvo stejnou cenu, jako díla Řeků a Římanů pro nás. Toto je dobrá zpráva, ale obáváme se, aby nám nesliboval příliš mnoho atd. ... Budeme mít řečníky formátu Ciceronova, básníky formátu Vergiliova, Horatiova atd.? ... A kdybychom vkročili na řeckou půdu, jak bychom mohli navzdory Epiktétově obraně odolat pokušení a neřici: Běda! Nikdy nedojdeme cti. Nikdy nebudeme nic znamenat.“

Poznámka: Máme již téměř ve všech literárních druzích díla, jež lze srovnávat s tím, co Athény i Řím vytvořily nejkrásnějšího. Eurípidés by nezavrhl Racinovy tragédie. *Cinna*, *Pompeius*, *Horatiové* atd. by byli Sofokleovi ke cti. *Henriada* obsahuje pasáže, které „se mohou směle postavit“ vedle toho, co je v *Íliadě* a v *Aeneidě* nejskvostnějšího. Molière, spojující v sobě umění Terentiovo s Plautovým, zanechal velmi daleko za sebou komediální autory Řecka a Itálie. Jaká vzdálenost mezi řeckými a římskými bajkáři a bajkářem naším! Bourdaloue a Bossuet se mohou měřit s Démosthenem. Varro nebyl učenější než Hardouin, Kircher a Pétau. Horatius nepsal lépe o básnickém umění než Boileau-Despréaux. Theofrastos nepředčí La Bruyèra. Člověk by musel být hodně předpojatý, aby si neliboval při četbě *Ducha zákonů* právě tak, jako při četbě Platónovy *Ústavy*. Bylo tedy celkem zbytečné napínat Epiktéta na skřípec, abychom z něho vynutili urážku našeho století a našeho národa.

„Je velice nesnadné napsat dobrou knihu a velice snadné ji zkritizovat, jelikož spisovatel musí střežit všechny soutěsky, kdežto kritikovi stačí proniknout do jediné; proto může kritik mít občas pravdu; horší by bylo, kdyby pravdu neměl nikdy, to by bylo neomluvitelné.“ (*Obrana Ducha zákonů*, strana 177.)